

Національний університет «Одеська юридична академія»

Левчук Ірина Ігорівна

УДК 321: 061

**Соціально-політичний порядок: сутність, детермінанти, інституціоналізація у сучасному
політичному просторі**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
БОГДАНОВ Володимир Семенович,
Черкаський навчально-консультаційний центр
Національного університету
«Одеська юридична академія» у м. Черкаси,
директор

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
ІВАНОВ Микола Семенович,
Чорноморський державний університет ім.П.Могили,
завідувач кафедри державної служби

кандидат політичних наук, доцент
МАМОНТОВА Елла Вікторівна,
Одеський регіональний інститут державного управління
національної академії державного управління при Президентові
України,
доцент кафедри регіональної політики
та публічного адміністрування

Захист відбудеться **«20» травня 2011 р. о 11 годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Національному університеті «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий **«19» квітня 2011 р.**

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. В. Пехник

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження обумовлена, насамперед, тим, що поняття порядку в цілому, «соціально-політичного порядку», зокрема використовують у політичній науці як один із індикаторів визначення результатів трансформаційних процесів, що характерні для більшості країн світу на початку XXI ст.

Варто зазначити, що соціально-політичний порядок у контексті політико-правової інтерпретації ілюструє закріплені у суспільстві положення Основного закону, нормативні акти, політико-владні регламентації, основні функції державних інституцій, процеси і зміни, які властиві соціуму. Реалізація основних компонентів соціально-політичного порядку безпосередньо впливає на взаємодію індивідів та політичних структур, державних і суспільних інститутів в цілому.

Отже, зміст соціально-політичного порядку акумулює всю систему відносин, що виникають внаслідок дотримання у всіх сферах суспільного життя соціальних і політико-правових норм, принципів, ідей, а також детермінує необхідну для конкретного економічного та політичного ладу модель соціальної поведінки.

Політична історія показує, що у світі існує кілька могутніх факторів, що впливають на сьогодення і підводять світове співтовариство до нового соціально-політичного порядку.

По-перше, це, нарощування геополітичного потенціалу переможців у «холодній війні», екстраполяція цієї сили на глобальне оточення, бурхливе зростання економіки в Північній Америці, Західній Європі і Східній Азії, ослаблення держав-націй, зростання значущості транснаціональних корпорацій і недержавних організацій, корупція, криміналізація.

По-друге, це пошук деякими державами ідеологій нової ідентичності, більш відповідної їхньому цивілізаційному коду, історичному досвіду, особливостям менталітету.

По-третє, це протест бідної більшості, яка втрачає надію на гідне життя, проти матеріально стабільної меншості світового співтовариства, прагнення створити справедливий міжнародний порядок.

Вищезгадані чинники означають нерегульовані процеси, що несуть у світ нищівний хаос, а також обумовлюють необхідність функціонування соціально-політичного порядку у світі.

Наразі актуальною є проблема подолання «елітарного» характеру глобалізації, трансформація його в більш демократичний процес. Це, в кінцевому підсумку, обумовлює створення стійкого світового порядку. В цьому контексті актуалізується саме політологічний аналіз проблематики соціально-політичного порядку, оскільки до цього часу цей термін використовувався у найрізноманітніших значеннях. Необхідно осмислити наукову традицію розуміння соціально-політичного порядку, здійснити реконструкцію його змісту та окреслити можливі способи його втілення у соціально-політичній практиці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалось в рамках комплексної науково-дослідної роботи кафедри соціальних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія» «Трансформація українського суспільства на шляху до паритетної демократії» (№ держреєстрації 0103U003289) і входить в комплексну наукову тему Національного університету «Одеська юридична академія» «Правові проблеми становлення й розвитку сучасної української держави» (реєстраційний номер 0101U001195).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексний науковий аналіз феномена соціально-політичного порядку як умови існування сучасного цивілізованого суспільства, як складової його стабільності у різних проявах і формах.

Визначена мета зумовила постановку та розв'язання наступних **дослідницьких завдань**:

- вивчення концептуальних підходів до розуміння поняття «порядок» у різних політико-правових та філософських течіях на тлі особливостей політичного розвитку суспільства;
- проведення аналізу процесу становлення і розвитку концепцій соціально-політичного порядку суспільства в політологічній ретроспективі, а також розгляд основних тенденцій еволюції парадигм розуміння змісту зазначеного поняття;
- визначення основних методологічних та концептуальних підходів до розуміння соціально-політичного порядку як суспільного феномена;
- дослідження сутності правової держави як концептуальної моделі практичного втілення соціально-політичного та правового порядку, як способу й форми забезпечення стабільності суспільства;
- характеристика основних чинників та з'ясування особливостей взаємодії соціально-політичного порядку з такими категоріями як правопорядок та правова норма;
- розкриття ролі еліт як основних суб'єктів в становленні і функціонуванні соціально-політичного порядку.

Об'єктом дослідження є феномен соціально-політичного порядку в політичному просторі держави.

Предметом дослідження є механізми реалізації, форми прояву та інституціоналізація соціально-політичного порядку в умовах сучасної політичної системи.

Методи дослідження. З метою реалізації поставленої мети і завдань була застосована комплексна методика, основана на поєднанні загальнонаукових методів (аналіз, індукція, дедукція, порівняння, синтез, змістовно-описовий метод, метод типологізації) з герменевтичним, нормативно-онтологічним («розуміючим») та емпірично-аналітичним («пояснюючим») підходами, а також використовувалися інституціональний і нормативно-ціннісний підходи, історичний метод та методи структурно-функціонального і компаративістського аналізу. Зокрема, структурно-функціональний аналіз включає в себе вивчення функціональних залежностей елементів соціально-політичного порядку та їх втілення в конституційну модель правової держави. Його застосування обґрунтоване необхідністю дати політико-правове тлумачення поняттю «порядок» як суспільному феномену.

Інституціональний підхід застосовувався з метою аналізу інститутів громадянського суспільства та правової держави, що забезпечують стабільність існуючого соціально-політичного порядку. Історичний метод використовувався для вивчення соціально-політичного порядку в ретроспективі, узагальнення сучасного і історичного досвіду його становлення. З його допомогою досліджено генезу й основні етапи формування соціально-політичного порядку в суспільстві.

Нормативно-ціннісний підхід був використаний з метою з'ясування значення для суспільства тих чи інших політико-правових процесів, їхньої ролі у стабілізації соціально-політичних процесів, у реалізації основних понять правопорядку – свобода, справедливість, добробут тощо.

Використано принципи системності, єдності теорії і практики, єдності теоретичного й емпіричного, детерміністський принцип.

Основу джерелознавчої бази складають, у першу чергу, Конституція України, політико-правові документи, діючі нормативно-правові акти.

Наукова новизна одержаних результатів. У роботі представлено авторський підхід до розуміння поняття «порядок» як соціально-політичної та правової категорії. У межах здійсненого дослідження отримано результати, які мають наукову новизну:

Вперше:

- на рівні дисертаційної роботи ґрунтовно досліджено процес становлення соціально-політичного порядку; встановлено на основі аналізу політико-правових і соціально-філософських поглядів античності, що стійкість громадського порядку не може бути гарантована лише інституціональними структурами й контролюючими функціями держави;

- доведено, що анархія не є протилежністю соціальному порядку, а означає особливу (ідеальну) форму спонтанної організації політичного життя (спонтанного порядку) на началах вільної самодіяльності індивідів, що об'єднуються у вільні асоціації;

- визначено, що влада політичної еліти в державі має інституціональний характер і тому не слід змішувати осіб, які тимчасово здійснюють цю владу, із самою владою, яка належить політичній спільності (державі) і існує в рамках загального проекту груп, які здійснюють у конкретній ситуації свою гегемонію в обранні вектору розвитку політичних процесів. Особи, що входять в еліту, міняються, однак інституціональна влада держави від цього не зникає, за винятком випадків, коли ці зміни супроводжуються знищенням держави внаслідок інших причин, таких як громадянська війна або підпорядкування іншим державам;

удосконалено:

- основні чинники становлення соціально-політичного порядку в політичному просторі держави в залежності від її соціально-політичних, економічних, культурних та духовних детермінант;

- концепт феномена порядку – за суттю, за змістом, за формою у різних країнах та в різні періоди цивілізаційного розвитку;

- креативне осмислення сутності соціально-політичного порядку в сучасному політичному просторі; доведено, що порядок є стійкою сукупністю суспільних відносин і діяльності, яка забезпечена механізмами соціального нормування й регулювання, відповідними їм ціннісними основами, ідеями та принципами конкретної держави, закріпленими в її законах і інститутах;

- взаємозв'язок свободи та соціально-політичного порядку; доведено, що процесуальна теорія свободи пропонує кілька варіантів розв'язання такої дилеми свободи як визнання водночас її безмежності, невичерпності та констатація наявності певних рамок, регуляторів, що її напевно обмежують;

дістало подальшого розвитку:

- принцип розумної достатності в становленні політичного порядку, з моменту його зародження. Цей принцип проходить через всю античну політико-правову і філософську традицію, містить у зародку концепти різних соціально-політичних теорій порядку: елінську теорію порядку (Платон), рівноважного порядку в образі політії, теорії інституціоналізації, побудованої на ролі справедливих традицій у співтовариствах вільних громадян;

- положення про співвідношення понять «порядок», «анархія», «хаос», «безвладдя», «свобода» в контексті аналізу соціально-політичного устрою;

- ідея, яка полягає в тому, що формування та розвиток нормативно-правових основ соціального порядку безпосередньо пов'язані із такими чинниками як легітимність та соціальний контроль. Чим вище легітимність порядку, тим менше необхідно ресурсів для зовнішнього примусу та навпаки;

- обґрунтування, що раціональне мислення інтелектуальних еліт за допомогою наукових, правових, моральних і релігійних ідей повинне ґрунтуватися на способах узгодження в соціально стратифікованому суспільстві, культивувати позитивне відношення повсякденної, політичної свідомості до цінностей суспільного порядку;

- уявлення про інтегруючу роль культурних компонентів суспільного життя в становленні соціально-політичного порядку в країні;

- ствердження, що модель світу з її основними організуючими параметрами присутня в суспільній свідомості людей як уявлення про порядок і у різноманітних формах втілюється в соціальній практиці та відносинах, тоді як процес соціально-політичного упорядкування розгортається за законами циклічного чергування структур (режимів) створення та збереження порядку, що виявляється як періодична зміна відносного переважання ринкових та етатистсько-тоталітарних тенденцій, демократизму й авторитаризму, лібералізму та консерватизму, традиційного колективізму й індивідуалізму тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що узагальнення, висновки та рекомендації можуть бути основою для подальшої роботи над проблемою, а також використані державними законодавчими і виконавчими органами у своїй діяльності.

Концептуалізація уявлень про соціально-політичний порядок, дозволяє використовувати цю категорію у дослідженні теоретичних і прикладних проблем функціонування і розвитку суспільства, зокрема відкриває нові можливості для аналізу тих аспектів політичного простору та втілення результатів в політико-правову сферу, що не охоплюються у рамках інших методологій.

Матеріали дисертаційного дослідження, зроблені в ньому висновки можуть бути використані для подальших досліджень соціально-політичного та правового порядку, процесів організації та самоорганізації у структурі суспільства.

Результати дослідження використовуються у навчальному процесі, зокрема, при підготовці лекційних курсів та проведенні семінарських занять з політології, філософії права, соціальної філософії, історії політичних і правових учень тощо.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження та практичні рекомендації щодо сутності й вдосконалення соціально-політичного порядку обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави і громадянського суспільства» (м. Одеса), «Соціально-політичні і культурні проблеми сучасності» (м. Сімферополь), «Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми» (м. Тернопіль), «Українська наука ХХІ століття» (м. Київ), «Шевченківська весна» (м. Київ).

Основні положення роботи обговорювалися на засіданні кафедри соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» та на щорічних конференціях професорсько-викладацького складу.

Публікації. Результати дослідження відображені у 8 публікаціях, 3 з яких надруковані у фахових виданнях з політології, визначених переліком ВАК України.

Структура та обсяг дисертації відповідає поставленій меті і завданням дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 202 сторінки, список використаних джерел складає 26 сторінок (293 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи з відповідними науковими програмами і темами, визначені об'єкт, предмет, сформульовані мета та основні завдання дослідження, охарактеризовано використані в роботі методи, її наукову новизну та практичне значення, подано відомості про апробацію теоретичних положень дослідження, його структуру та обсяг.

У **Розділі 1 «Становлення і розвиток концепцій соціально-політичного порядку суспільства в історичній ретроспективі»** висвітлено стан наукових теоретичних розробок політологічного, філософського та соціологічного напрямків аналізу соціально-політичного

порядку у сучасному політичному просторі, розглянуті науково-теоретичні концепції та різноманітні підходи до розуміння цього поняття.

У підрозділі 1.1 «Виникнення поняття «порядок» та його філософсько-політологічне обґрунтування» відзначається, що чітка регламентація й інституціональна спрямованість порядку формується ще в умовах античної демократії. Помітне місце в історії античної думки про проблематику правопорядку, справедливості і гармонії займають вчення Геракліта, Демокрита, які розглядали виникнення й становлення людини і суспільства як важливих складових світового порядку. Нові особливості і форми справедливого порядку суспільства розкриваються у філософсько-політологічних поглядах Сократа. Істотним внеском у становлення теорії соціально-політичного порядку є платонівське вчення про ідеальну державу.

Ідеальні філософсько-політичні конструкції соціального порядку Платона отримують нове звучання в теоретичній спадщині Аристотеля. Залучаючи образ людини як образ соціального порядку, Аристотель обґрунтував природне походження протилежної складової цього порядку й означив етичні норми як механізм регулювання політичної влади. Теорія, яка засвідчує принципи розумності й справедливості влади, що діє в межах закону, дає можливість Аристотелю встановити безпосередній зв'язок досконалого правління й політичного порядку через закон.

Важливий науковий внесок був зроблений в епоху Відродження, коли відбулася політизація порядку суспільства. Людська суть як незмінна основа порядку суспільства розкривається в природному праві – праві людини на життя й праві громадської згоди з іншими людьми. Т. Гоббс визначає громадську згоду як основу громадського порядку, суспільний договір стає природним переходом з додержавних відносин «війни всіх проти всіх» до стадії цивілізованого розвитку.

Розвиток соціального мислення в епоху французької й німецької Просвіти знайшов вираження в нових класичних концепціях порядку. Ідея порядку як органічної цілісності доводиться Гегелем до логічного завершення – до ідеї абсолютної розумності порядку суспільства.

Особливого значення для політологічного аналізу проблеми соціально-політичного порядку має розгляд вітчизняної літератури, зокрема тих праць, в яких соціально-політичний порядок постає у сфері реалізації загальнолюдських цінностей та владно-управлінських відносин соціокультурним чинником. Українсько думка того часу представлена такими іменами як М. Грушевський, Д. Донцов, М. Драгоманов, Б. Кістяківський, В. Липинський, І. Лисяк-Рудницький, М. Шаповал, П. Юркевич та ін.

Серед сучасних українських дослідників також існує інтерес до визначеної тематики. Слід відзначити ґрунтовні праці таких вчених як В. Андрущенко, В. Богданов, В. Горбатенко, І. Коваль, Ю. Конотопцева, Л. Кормич, Ю. Крисюк, М. Лукашевич, М. Михальченко, С. Наумкіна, Т. Семенчик і т.д.

В західній політичній науці, це, зокрема, – З. Бауман, Дж. Браун, Р. Будон, Дж. Крамер, Ч.Х. Кулі, Ж. Падьоло, М. Форсе, Дж. Фрідман, Е. Фромм та інші.

Отже, філософсько-політологічне обґрунтування поняття «порядок» змінювалось в залежності від історичних та соціально-політичних обставин, починаючи зі Стародавньої Греції і по теперішній час.

У підрозділі 1.2 «Вплив культурного розвитку суспільства на становлення та характер соціально-політичного порядку» означено, що одним із найцінніших здобутків соціуму, який впливає на фундаментальні процеси в ньому, є культура.

Оскільки динаміка культури та її процесів є одним із основних чинників, що визначають рівень і характер соціально-політичного порядку, то, якщо розуміти порядок в широкому сенсі, він є лише одним із аспектів культури.

Досліджуючи соціально-політичний порядок, можна стверджувати, що його основу та сутність не можна зводити виключно до соціального чи політичного. У реальній життєдіяльності фундаментом соціально-політичного порядку є не тільки соціальні, політичні, а й культурні процеси, виражені у феноменах цінностей, норм, ідеалів, мови та ін. Соціально-політичний порядок буде цілісним тоді, коли нормами буде повною мірою зафіксовано не абстрактні принципи і начала, а соціально-політичні і економічні реалії та інтереси, що сприяють його врегулюванню.

Можна узагальнити, що соціально-політичний порядок є такою стійкою сукупністю суспільних відносин і політичної діяльності, яка забезпечена механізмами соціально-політичного і правового нормування й регулювання, відповідними їм ціннісними основами, ідеями та принципами конкретної держави, закріпленими в її законах і інститутах.

Таким чином, процес соціально-політичного упорядкування розгортається за законами циклічного чергування структур (режимів) народження та збереження порядку, що виявляється як періодична зміна відносного переважання ринкових та етатистсько-тоталітарних тенденцій, демократизму й авторитаризму, лібералізму та консерватизму, традиційного колективізму й індивідуалізму та ін.

У висновках до розділу 1 зазначається, що порядок у державі може мати під собою різні підстави. Традиційно проблема соціально-політичного порядку вирішувалася неоднозначно і еволюціонувала протягом всього цивілізаційного розвитку людства.

Соціально-політичний порядок у суспільстві відображає такі відносини соціальних груп, інститутів та індивідів, народу й політичної влади, за яких забезпечується відносна передбачуваність наслідків означених відносин, що гарантує безпеку особистості й стабільність суспільства.

Поняття «соціально-політичний порядок» є складним феноменом, який відзначається подвійністю й багатозначністю соціально-політичних зв'язків і відносин і тому не є процесом остаточно завершеним і стабільним.

У Розділі 2 «Соціально-політичний порядок та суспільний устрій: взаємообумовленість понять» аналізуються детермінанти і суб'єкти соціально-політичного порядку, дається

співвідношення понять «порядок», «анархія», «хаос», «безвладдя», «свобода» в контексті соціально-політичного устрою.

У підрозділі 2.1 «Основні детермінанти і суб'єкти соціально-політичного порядку» зазначається, що проблема суб'єкта соціально-політичних відносин розглядалася в різних політологічних та соціологічних концепціях суспільства. Аналіз суб'єкта порядку суспільства найбільш повно представлений у першій чверті ХХ ст. роботами Г. Моски, В. Парето, Р. Міхельса, пізніше – в дослідженнях Р. Парка, Ф. Маккензі, представників постмодернізму – М. Фуко, Ф. Гваттарі, Ж.-Ф. Ліотара та ін.

У політологічній теорії суспільства соціально-політичний порядок означається проекцією базових ідей, що інтегрують громадське життя. Саме релігійні, моральні, правові основи визначають існуючий порядок. У такій моделі порядку людина є багатомірним об'єктом дослідження, який не зводять лише до економічних або соціально-політичних домінант.

Збереження проблемного поля дослідження ролі й місця людини в порядку суспільства може вирішуватися в декількох теоретичних площинах. Безсумнівний інтерес представляють теоретичні моделі суб'єкта порядку в інвайронменталізмі, постмодернізмі, елітаризмі.

Визначення суб'єкта порядку в процесі реалізації людиною своєї людської сутності у взаємодії суспільства і природи найбільш повно відображено у перші десятиліття ХХ ст. в роботах представників чиказької школи. Вони дійшли висновку, що встановлення екологічних стандартів і норм поведінки як структурних елементів порядку обумовлено, насамперед, збереженням людського життя й умов його існування. Соціально-природні властивості екологічного порядку вперше були виділені Р. Парком.

Другий сучасний напрямок у дослідженні суб'єкта порядку суспільства пов'язаний з поширенням постмодернізму, що по-новому осмислює природу суб'єкта порядку. Сприйняття соціально-політичного порядку є, за П. Бурдьє, продуктом подвійного структурування. Об'єктивна форма боротьби із приводу сприйняття порядку може проявлятися через індивідуальні або активні дії, які детермінують адекватну оцінку певних соціально-політичних реалій.

Ще один теоретичний напрямок у дослідженні порядку суспільства і його суб'єктів представлений елітарними теоріями. На думку більшості елітологів за допомогою управлінської, духовно-творчої, інноваційної діяльності еліти реалізується взаємодія інституціональних і ціннісних структур порядку суспільства й розкривається соціально-політична природа людини.

Значна роль у дослідженні детермінантів соціально-політичного порядку належить І. Канту, Г. Спенсеру, М. Веберу.

У підрозділі 2.2 «Співвідношення понять «порядок», «анархія», «хаос», «безвладдя», «свобода» в контексті аналізу соціально-політичного устрою» відзначається, що ці поняття є взаємозалежними. За всіх часів, починаючи із древньої Греції й до наших днів, з'являлися персоналії, а також теорії, які прагнули не до заміни однієї влади іншою, а до повного знищення влади як такої.

Так з'явилася ідеологічна течія анархізму, яка тривалий час вважалася близькоспорідненою з такими поняттями як хаос, свавілля, тощо.

Незважаючи на благі наміри окремих ідеологів анархізму (Прудона, Кропоткіна й ін.), анархістська версія соціально-політичного порядку є деструктивною, руйнівною й антигуманною. Велике значення в забезпеченні порядку в суспільстві має наявність сильної влади й сильного суспільства. Відсутність цих характеристик призводить до безвладдя (анархії як типу порядку). Анархія може бути проявом хаосу, але може бути й формою порядку, якщо відтворює риси, властиві порядку. Різні типи порядку і хаосу досить нестабільні і мають тенденцію переходу у свою протилежність: порядок може переходити в хаос, а хаос – у порядок. Суть подібних метаморфоз пов'язана із пошуком усталеності, тобто такого стану, коли переходи системи з одного стану в інший припиняються.

Таким чином, мова йде про порядок природний або соціально-політичний, його антиподом, виступає не «анархія», не «хаос», а саме «безвладдя». У той же час у будь-якому «порядку» наявні елементи «безвладдя» і навпаки.

Отже, ідеали, які абсолютизують соціально-політичний порядок, призводять до появи різних видів тоталітаризму (комуністичного чи нацистського). Ідеали, що абсолютизують хаос (свободу), ведуть до анархізму. А ідеали, засновані на синтезі соціально-політичного порядку і свободи (хаосу), породжують лібералізм.

Свобода і порядок представляють собою діалектичну суперечність та втілюються у відповідних суспільних інституціях: свобода особи та стабільний порядок.

Отже, проведене співвідношення понять «порядок», «анархія», «хаос», «безвладдя», «свобода» дозволяє зробити висновок, що в контексті аналізу соціально-політичного устрою ці поняття є взаємозалежними, взаємовпливовими і відображають різні рівні поняття соціально-політичного порядку як багатоаспектного феномену.

У підрозділі 2.3 «Соціально-політичний порядок в умовах авторитаризму і демократії» зазначається, що авторитарний політичний режим є проміжним між тоталітарним і демократичним режимами. При цьому перехід може здійснюватися як у бік демократії, так і тоталітаризму.

Сучасний авторитаризм існує у двох формах – революційній та стабілізаційній. При революційній формі авторитарний режим спрямований на зміну існуючого суспільно-політичного ладу. У такому випадку авторитаризм є лише перехідною формою правління, але може переродитися на стабілізаційний. Стабілізаційний авторитаризм – це режим, який спрямований на збереження існуючого суспільно-політичного ладу. Тому поєднання авторитарних і демократичних елементів, сильної влади та її підконтрольності громадянам – найважливіше практичне завдання на шляху до конструктивного реформування суспільства.

Отже, незважаючи на велику кількість негативних рис, авторитаризм постає поняттям, яке за своїм значенням є близьким до «соціально-політичного порядку», за певних умов виконуючи консолідуючі і стабілізуючі функції у суспільстві.

Щодо аналізу демократичних режимів, то історичний генезис демократії є тривалим, різноманітним і суперечливим, який не завершився і дотепер. Жодна політична система, незважаючи на те, що є результатом багатоступеневого світового політичного процесу, поки що не втілює в собі ідеали демократії, які у ряді випадків є більше теоретичним, ніж практичним завданням.

Сама ідея соціально-політичного порядку, що розуміється, насамперед, як система соціально-політичних інститутів, тобто стійких форм соціально-політичної практики, відповідає перш за все адаптивним цілям економічного і політичного виживання. А тому ідея соціально-політичного порядку передбачає пошук форм, орієнтованих на мирне і безкризове розв'язання конфліктів, на стабільний характер змін за рахунок усвідомлення наявності спільних інтересів, необхідності існування ціннісних згод та інститутів політичної влади.

У висновках до розділу 2 зазначається, що політичні еліти, виступаючи ядром елітарного соціально-політичного порядку, багато в чому створюють соціальну, політичну й духовну атмосферу в суспільстві, схильному до елітарної (найчастіше, консервативної) форми правління.

Щодо проявів авторитаризму і демократії, то однозначний висновок стосовно позитивних і негативних рис цих режимів відносно створення, існування і функціонування соціально-політичного порядку зробити важко. І авторитаризм, і демократія – це поняття, які за своїм значенням достатньо близькі до «соціально-політичного порядку». У той же час авторитаризм тяжіє до силових методів формування і утримання порядку, а демократія не забезпечує автоматичного функціонування соціально-політичного порядку в суспільстві через свою різноманітність, суперечливість, незавершеність до теперішнього часу.

У Розділі 3 «Інституціоналізація соціально-політичного порядку як умова демократизації українського суспільства» дається характеристика сучасного стану соціально-політичних відносин в країні з урахуванням нормативно-правових засад та легітимності існуючого режиму.

У підрозділі 3.1. «Нормативно-правові засади соціально-політичного порядку» аналізується своєрідність існуючого соціально-політичного порядку в Україні, який визначається двома чинниками: відсутністю позитивного демократичного досвіду та наявністю так чи інакше функціонуючих демократичних інститутів.

Якщо в основі порядку загалом лежать об'єктивні закони природи, які функціонують незалежно від волі й бажання людей, то організація, встановлення й підтримання соціально-політичного порядку вимагає активних людських зусиль. Якщо вони виявляються успішними й плідними, соціум отримує можливість набуття такої якості, як цивілізованість, та назватися цивілізацією.

Сучасна наукова думка визначає цілу низку логічно пов'язаних між собою значень терміну «соціально-політичний порядок». По-перше, порядок відноситься до існування певних регламентацій, заборон, контролю в суспільному житті. По-друге, порядок вказує на існування взаємності в ньому: поведінка кожного індивіда не випадкова та неупорядкована, але відповідає взаємністю або доповнює поведінку інших. По-третє – в самому порядку присутній елемент передбачуваності та повторюваності в суспільному житті. По-четверте, порядок може означати певну погодженість, несуперечність компонентів соціально-політичного життя. По-п'яте, порядок – це сталість та більш-менш довготривале зберігання своїх форм.

Поєднання соціального порядку та політичного можливо лише при певних правових засадах функціонування політичних інститутів в суспільстві. Основна стратегія, яка включається в дію, щоб структурувати відношення влади, полягає в тому, щоб політичні рішення владних структур не мали антогоністичної спрямованості і відповідали тією чи іншою мірою інтересам соціальних груп в суспільстві. Це необхідна умова більш-менш стабільного соціально-політичного порядку в країні.

Нормативний порядок суспільства складається із загальних та структурних норм, в залежності від ступеню взаємодіючої сили самих норм. Поняття нормативного порядку суспільства означає взаємодію індивідів та груп, які орієнтуються на загальні та структурні правила та очікують, що їх потреби та інтереси будуть задоволені в межах прийнятих правил та соціально-політичного контролю.

У підрозділі 3.2 *«Легітимність влади як складова соціально-політичного порядку в правовій державі»* зазначається, що легітимність політики, влади, політичних заходів не збігається з нормативною легітимністю, яка характеризується формальною відповідністю законам країни (легальністю).

Дослідження політичних відносин у різних країнах світу й на різних історичних етапах свідчить про існування різних засад легітимності влади, що дає можливість виокремити певні типи легітимності. Класичною вважається класифікація, запропонована М. Вебером: традиційна легітимність, яка формується на підставі усталених звичаїв, традицій, норм культури; харизматична, тобто емоційно-вольова та емоційно-містична; раціональна легітимність, що базується на апеляції до чинних законів.

Легітимність державної влади грає важливу роль, оскільки жодна державна влада не може спиратися лише на існування законів, які її проголосили, або на насильство. Отже, легітимність – це широке та складне явище, що виражає зв'язок інтересів держави з внутрішньою оцінкою людей, яка залежить від їх світосприйняття та повсякденного життя, маючи вирішальне значення для держави у контексті стабільності її політичного режиму.

У формуванні оптимального соціально-політичного порядку та правопорядку важливу роль відіграють реалізація демократичних принципів, функціонування владних органів, переорієнтація

політики від захисту інтересів держави до захисту інтересів особи, формування високого рівня політичної, правової й економічної культури населення.

У підрозділі 3.3 «Роль еліт в становленні соціально-політичного порядку» зазначається, що головним чинником, який визначає основи соціально-політичного порядку, є політична еліта. Термін «еліта» не лише вказує на колективного керівника, але і має на увазі певні параметри функціонування суспільного поля влади.

Теоретичні підстави для концепції порядку суспільства в першій половині ХХ століття були закладені при обґрунтуванні організаційного підходу до формування і функціонування еліт в роботах Г. Моски. Розвиток ідей соціально-політичного порядку і функціонування еліт здійснено в роботах В. Парето. Хоча методологічні установки В. Парето іноді перетинаються з концептуальними аспектами, висунутими Г. Москою, відмінність їх теоретичних позицій є безсумнівною. З точки зору концепції порядку, розходження, перш за все, полягає у новому обґрунтуванні В. Парето соціальних і політичних механізмів зміни порядку в суспільстві.

Концепція порядку суспільства поряд з поняттями соціальної та політичної систем виступає теоретичним орієнтиром дослідження еліт як суб'єктів найважливіших перетворень у світовому політичному просторі.

Дослідження підстав соціально-політичного порядку здійснюється в основному в двох напрямках – структурно-функціональному та інституційному.

Еліта – один з основних суб'єктів суспільно-політичного процесу у цілому, соціально-політичного порядку – зокрема, і поведінка цього суб'єкта, так само як і детермінанти його поведінки, є важливими чинниками, що впливають на хід політичного розвитку і функціонування в цілому політичної системи.

Таким чином, визнання вирішальної ролі політичної еліти в управлінні суспільством – реальність нинішнього і подальших етапів розвитку людської цивілізації.

У висновках до розділу 3 зазначається, що найважливішим аспектом аналізу соціально-політичного порядку є правові засади функціонування політичних інститутів, що безпосередньо пов'язані з поняттям нормативного порядку суспільства.

Обов'язковою детермінантою будь-якої цивілізованої влади є її легітимність. Аналізуючи засади соціально-політичного порядку з позицій його легітимності, варто розглянути у контексті зазначеної проблеми правову державу як найбільш оптимальний тип держави в сучасних умовах демократичних трансформацій в світовому політичному просторі.

Головним чинником, який визначає основи соціально-політичного порядку, є політична еліта. Особливість посттоталітарних суспільств, зокрема України, полягає в тому, що вони знаходяться практично в повній залежності від правлячої еліти і її рішень. Розвиток всієї світової історії підтверджує, що тільки ті суспільства, в яких інтелектуальний і культурний рівень еліти набагато перевищує середній, здатні на серйозні «прориви» в світовій цивілізації.

У **Висновках** відзначено, що поняття «порядок» та його складові змінюються в залежності від історичних та соціально-політичних обставин, від вектору розвитку суспільства.

У контексті даного дослідження, аналізуючи детермінанти і суб'єкти соціально-політичного порядку, варто зазначити, що проблемне поле дослідження ролі й місця людини в умовах існування соціально-політичного порядку може вирішуватися в декількох теоретичних площинах, насамперед, в таких теоретичних моделях суб'єкта порядку як інвайронменталізм, постмодернізм, елітаризм.

Співвідношення понять «порядок», «анархія», «хаос», «безвладдя», «свобода» дозволяє зробити висновок, що ці поняття є взаємозалежними, взаємовпливовими і відображають різні підходи до такого багатоаспектного феномену як соціально-політичний порядок.

Обґрунтовується положення, що абсолютизація будь-яких проявів стабільності є небажаною. Може виникнути ситуація, коли абсолютизація соціально-політичного порядку, призведе до появи різних видів тоталітаризму (комуністичного чи нацистського), а також анархізму.

Доводиться, що соціально-політичний порядок забезпечується відтворенням певних властивостей або елементів політичної системи, баланс яких, у випадку їх оптимальної конфігурації й співвідношення, призводить до стану політичної стабільності або кризи.

У країнах зі стабільною демократією накопичений значний досвід демократичного управління, який дозволяє створити механізми, що здатні ефективно долати виникаючі конфлікти, не порушуючи в цілому основ соціально-політичного порядку.

Із контексту дослідження випливає, що своєрідність існуючого соціально-політичного порядку в Україні визначається двома чинниками: відсутністю позитивного демократичного досвіду та наявністю так чи інакше функціонуючих демократичних інститутів. Тому, незважаючи на пункт 1 Конституції 1996 року, Україну можна лише умовно ототожнюватись із демократичною, правовою державою західного зразка.

Зазначається, що правова держава є найбільш оптимальним типом держави в сучасних умовах демократичних трансформацій. Створення такої держави, становлення адекватного соціально-політичного порядку та правопорядку є найважливішим напрямом соціально-політичних перетворень, одним з основних суб'єктів яких виступає еліта. Визнання вирішальної ролі політичної еліти в управлінні суспільством – реальність нинішнього і подальших етапів розвитку людської цивілізації.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Левчук І.І. Феномен соціального порядку – історико-політична інтерпретація / І.І. Левчук // Актуальні проблеми політики. – Вип. 36. – Одеса, 2009. – с.316 – 326.

2. Левчук І.І. Порядок як соціально-політична категорія / І.І. Левчук // Актуальні проблеми політики. – Вип. 37. – Одеса, 2009. – с.296 – 306.

3. Левчук І.І. Легітимність влади як детермінанта соціально-політичного порядку / І.І. Левчук // Актуальні проблеми політики. – Вип. 41. – Одеса, 2011. – с.174– 182.

4. Левчук І.І. Соціальний порядок: пошук критеріїв і пріоритетів / І.І. Левчук // Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави і громадянського суспільства: Матеріали 3-ї Міжнародної науково-практичної конференції 21-22 травня 2010 р. – Одеса, 2010. – с.410-416.

5. Левчук І.І. Роль еліт в організації соціально-політичного порядку / І.І. Левчук // Українська наука ХХІ Століття: Матеріали шостої всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 16-18 червня 2010р. Частина 3. – Київ, 2010. – с.48-50.

6. Правочинність соціального порядку як основа формування правової держави / І.І. Левчук // Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: Збірник тез доповідей У11 Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 15 червня 2010р. – Тернопіль, 2010. –с.104-106.

7. Левчук І.І. Легітимність як основний елемент соціального порядку / І.І. Левчук // Шевченківська весна: Матеріали У11 Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції молодих вчених. – Київ, 2010. – с.388-389.

8. Левчук І.І. Феномен соціального порядку / І.І. Левчук // Социально-политические и культурные проблемы современности: Материалы 3-ей Международной научно-теоретической конференции. – Симферополь, 2010. – с.432-435.

АНОТАЦІЯ

Левчук І. І. Соціально-політичний порядок: сутність, детермінанти, інституціоналізація у сучасному політичному просторі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2011.

У даному дослідженні здійснено комплексний аналіз поняття «соціально-політичний порядок», розкриті його сутність, детермінанти та інституціоналізація у сучасному політичному просторі. Відзначено, що поняття «порядок» та його складові змінюються в залежності від історичних та соціально-політичних обставин, від вектору розвитку суспільства.

Зазначається, що проблемне поле дослідження ролі й місця людини в умовах існування соціально-політичного порядку може вирішуватися в декількох теоретичних площинах, насамперед, в таких теоретичних моделях суб'єкта порядку як інвайронменталізм, постмодернізм, елітаризм.

Обґрунтовується, що ідея соціально-політичного порядку передбачає пошук форм, орієнтованих на мирне розв'язання конфліктів, на стабільний характер змін, на подальший цивілізаційний розвиток. Соціально-політичний порядок забезпечується відтворенням певних властивостей або елементів політичної системи, баланс яких, у випадку їх оптимальної конфігурації й співвідношення, призводить до стану політичної стабільності або кризи.

У країнах зі стабільною демократією накопичений значний досвід демократичного управління, який дозволяє створити механізми, що здатні ефективно долати виникаючі конфлікти, не порушуючи в цілому основ соціально-політичного порядку.

Ключові слова: порядок, соціально-політичний порядок, хаос, анархія, свобода, стабільність, інституціоналізація, легітимність влади, правова держава.

АННОТАЦИЯ

Левчук И.И. Социально-политический порядок: сущность, детерминанты, институционализация в современном политическом пространстве. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2011.

В данном исследовании осуществлен комплексный анализ понятия «социально-политический порядок», раскрыты его сущность, детерминанты и институционализация в современном политическом пространстве.

Обосновывается, что понятие «порядок» и его составляющие изменяются в зависимости от исторических и социально-политических обстоятельств, от вектора развития общества.

В контексте анализа детерминантов и субъектов социально-политического порядка, отмечается, что проблемное поле исследования роли и места человека в условиях существующего порядка может решаться в нескольких теоретических плоскостях, в первую очередь, в таких теоретических моделях субъекта порядка как инвайронментализм, постмодернизм, элитаризм.

Соотношение понятий «порядок», «анархия», «хаос», «безвластие», «свобода», позволило сделать вывод, что эти понятия являются взаимозависимыми и отображают разные уровни такого многоаспектного феномена как социально-политический порядок.

Обосновывается положение, что абсолютизация любых проявлений стабильности является опасной. Может возникнуть ситуация, когда идеалы, которые абсолютизируют социально-политический порядок, приведут к появлению разных видов тоталитаризма (коммунистического или нацистского), а идеалы, которые возвеличивают хаос (свободу), приведут к анархизму. Идеалы, основанные на синтезе социального порядка и свободы (хаоса), порождают либерализм.

Идея социально-политического порядка предусматривает поиск форм, ориентированных на мирное решение конфликтов, на стабильный характер изменений, на последующее цивилизационное развитие. Социально-политический порядок обеспечивается воссозданием определенных свойств или элементов политической системы, баланс которых, в случае их оптимальной конфигурации и соотношения, приводит к состоянию политической стабильности или кризиса.

В странах со стабильной демократией накоплен значительный опыт демократического управления, который позволяет создать механизмы, способные эффективно преодолевать возникающие конфликты, не нарушая в целом основ социально-политического порядка.

Обосновывается, что своеобразие существующего социально-политического порядка в Украине определяется двумя факторами: отсутствием позитивного демократического опыта и

наличием так или иначе функционирующих демократических институтов. Поэтому Украину можно лишь условно отождествлять с демократическими, правовыми государствами западного образца.

Отмечается, что проблема формирования легитимности власти как детерминанты социально-политического порядка, неразрывно связана с процессами государственного строительства. Обосновано также, что правовое государство является наиболее оптимальным типом государства в современных условиях демократических трансформаций. Создание такого государства, становление адекватного социально-политического порядка и правопорядка является важнейшим направлением демократических преобразований в современном политическом процессе, одним из основных субъектов которых выступает элита. Признание решающей роли политической элиты в управлении обществом – реальность нынешнего и последующих этапов развития человеческой цивилизации.

Ключевые слова: порядок, социально-политический порядок, хаос, анархия, свобода, стабильность, институционализация, легитимность власти, правовое государство.

Summary

Levchuk I. I. The Socio-political order: essence, determinants and institutionalization in the modern political sphere. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's degree in political sciences, speciality 23.00.02 – Political institutes and processes. – National University “Odessa Law Academy”, Odessa, 2011.

A complex analysis of the concept “socio-political order”, its essence, determinants and institutionalization in the modern political sphere is carried out in the given investigation. A substantiation of the concept “order” and its components change depending on historical and socio-political circumstances, on a vector of the society development.

It is pointed out that the problem area of examining a person's role and place in a public order can be solved in several theoretical planes, first of all, in the theoretical models of a subject of order in environmentalism, postmodernism, elitism.

The idea of a socio-political order provides the search of forms directed to a peaceful settlement of conflicts, a stable character of changes, the further civilized development. The socio-political order is ensured by a reproduction of certain properties or elements of the political system the balance of which, in case of their optimum configuration and correlation leads to the condition of political stability or crisis.

The considerable experience of democratic management, which has allowed to create mechanisms capable to overcome arising conflicts efficiently, without breaking the grounds of the socio-political order in whole is saved in the countries of stable democracy.

Key words: order, the socio-political order, chaos, anarchy, freedom, stability, institutionalization, legitimacy of the power, legal state.